

Vjerske slobode u okviru europskog prava Dr. Michael Germann, Njemačka

*Izlaganje sa konferencije «Religija i sekularna država» u suorganizaciji Međureligijskog instituta, Evropskog abrahamskog foruma i Fondacije Konrad Adenauer, Sarajevo
21-24. oktobar 2007. godine*

1. Polazište: sloboda religije u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima

Osnovno polazište za reguliranje religijskih sloboda unutar europskog prava nalazi se u članku 9 Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda koja je u nadležnosti **Europskog vijeća** (Europska konvencija o ljudskim pravima).¹ Prema ovom standardu, europska legislativa je usaglašena sa člankom 18 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, kojim se jamči sloboda religije.² **Europska unija** štiti vjersku slobodu kao jedno od temeljnih prava koja su potvrđena člankom 6, stavak 2 Ugovora o osnivanju Europske unije³ “kao opća načela na kojima počiva pravo Zajednice”, Europskom konvencijom o ljudskim pravima i “ustavnim tradicijama zemalja članica”.

Sloboda vjeroispovijesti koja je zajamčena člankom 9 Europske konvencije o ljudskim pravima, i koja se kao takva provodi u zakonsko-pravnoj praksi⁴, pruža okvir za nacionalne legislative koje karakteriziraju *osnovna načela*:

¹ Vidi Dodatak 1.

² Vidi Dodatak 5.

³ Vidi Dodatak 2.

⁴ Odluke bivše *Europske Komisije za ljudska prava* (do 1998. godine) i presude *Europskog suda za ljudska prava* su u punom tekstu dostupne u bazi podataka na stranici <http://cmiskp.echr.coe.int/>.

– Sloboda religije predstavlja, istovremeno, individualno i kolektivno pravo;⁵ tiče se kako pojedinaca tako i korporacija.⁶

– Sloboda vjeroispovijesti podrazumijeva pravo na prihvatanje, ali isto tako i pravo na napuštanje religijskih vjerovanja, pravo na ispoljavanje, ali i skrivanje tih vjerovanja, te na prakticiranje ili nepracticiranje religije.⁷ Značaj ovako širokog koncepta je potcrtan i od strane Europskog suda za ljudska prava u slijedećem tumačenju:

– “Kako je to navedeno u članku 9, sloboda misli, savjesti i religije predstavlja temelje ‘demokratskog društva’ u svjetlu Konvencije. U okviru religijske dimenzije, ovo su ključni elementi koji izgrađuju identitet vjernika i njihovo poimanje života; međutim, isto tako, oni predstavljaju iznimno vrijedan kapital za ateiste, agnostike, skeptike i ravnodušne. Pluralizam,

⁵ Presuda *Europskog suda za ljudska prava* od 26. listopada/oktobra 2000., br. 30985/96 – Hasan i Chaush protiv Bugarske, § 62: “Učešće u životu zajednice se ogleda i kroz ispoljavanje religije određene osobe, što je zaštićeno člankom 9 Konvencije. Za pitanja koja se odnose na organiziranje vjerskih zajednica, članak 9 Konvencije se mora interpretirati u svjetlu članka 11 kojim se štiti život takve zajednice od neopravdanog miješanja države. U svjetlu navedenog, prava vjernika na prakticiranje vjerske slobode se odnose i na očekivanje da će određenoj vjerskoj zajednici biti omogućeno da funkcionira na miran način, bez proizvoljnog miješanja države. Sasvim sigurno, autonomno postojanje vjerskih zajednica je od ključnog značaja za pluralizam unutar demokratskog društva i kao takvo nalazi se u samom srcu prava zaštićenih gore pomenutim člankom 9. Ovo pitanje ne samo da se direktno tiče organiziranja zajednice, nego i efikasnog uživanja prava na slobodu religije od strane svih aktivnih članova zajednice. Da organizacijski život zajednice nije zaštićen člankom 9 Konvencije, svi ostali aspekti vjerskih sloboda pojedinca bi bili ugroženi.” O ovome govori i kasnija presuda Suda od 13. prosinca/decembra 2001. godine br. 45701/99 – Mitropoljska crkva Besarabie i ostali protiv Moldavije, (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova) § 118: “[...] Nadalje, jedan od načina ostvarenja prava na ispoljavanje vjere neke osobe, a naročito vjerske zajednice, unutar njene kolektivne dimenzije, je i mogućnost pružanja pravno-sudske zaštite toj zajednici, njenim članovima i imovini”. Također, i u nedavnoj odluci Suda od 5. listopada/oktobra 2006. godine br. 72881/01 – Moskovski ogranak Armije spasa protiv Rusije (Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia), § 58 se navodi se “Iako je vjerska sloboda prvenstveno pitanje individualne svijesti, ona, između ostalog, implicira i slobodu na “ispoljavanje religije” od strane čovjeka, bilo da on vjeru ispoljava sam, ili zajedno s drugima, javno ili privatno [...]” § 61: “Iako se u kontekstu članka 11 Sud često pozivao na ključnu ulogu koju imaju političke stranke u osiguranju pluralizma i demokracije, udruge koje su formirane u neke druge svrhe, uključujući i one koje propagiraju ili naučavaju religiju jednako su važne za ispravno funkcioniranje demokracije. Isto tako, i sam pluralizam se gradi na istinskom priznavanju i poštivanju različnosti i dinamike kulturne tradicije, etničkih i kulturoloških identiteta, religijskih uvjerenja, umjetničkih, književnih i socio-ekonomskih ideja i koncepata. Harmonična interakcija osoba i grupa sa različitim identitetima je ključna za postizanje socijalne kohezije. Prirodno je da se, kada civilno društvo funkcionira na zdrav način, učešće građana u demokratskom procesu uveliko realizira i kroz pripadnost različitim udrugama unutar kojih se građani mogu međusobno integrirati i kolektivno ostvarivati zajedničke ciljeve”. U najnovijoj presudi Suda od 27. veljače/februara 2007. godine, br. 952/03 – Biserica Adevărat Ortodoxă din Moldova i ostali protiv Moldavije (Biserica Adevărat Ortodoxă din Moldova and Others v. Moldova), § 34; presuda od 5. travnja/aprila 2007., broj. 18147/02 – Moskovska scijentološka crkva protiv Rusije (Church of Scientology Moscow v. Russia), § 81; presuda od 3. svibnja/maja 2007., broj 71156/01 – 97 članova Kongregacije Gldani Jehovinih svjedoka i četvero ostalih protiv Gruzije (Gldani Congregation of Jehovah’s Witnesses and 4 Others v. Georgia); presuda od 14. lipnja/juna 2007., broj 77703/01 – Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine (Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine), § 121.

⁶ Odluka *Europske komisije za ljudska prava* od 8. ožujka/marta 1976., broj. 7374/76 – X protiv Danske (X. v. Denmark): “Na osnovu prava koja su zajamčena njenim članovima u skladu sa člankom 9, jednako tako i pravo crkve na ispovjedanje vjere je zaštićeno” itd. (čak i u slučaju državne crkve). Kasnija odluka suda: odluka od 5. svibnja/maja 1979., broj. 7805/77 – Scijentološka crkva i ostali protiv Švedske (Church of Scientology and others v. Sweden): “Stoga bi trebalo prihvatiti činjenicu da je crkveni organ sposoban posjedovati i ostvarivati prava koja su sadržana u članku 9 (1) u vlastitom svojstvu, kao predstavnik svojih članova”. Kasnija odluka suda: odluka od 14. srpnja/jula 1987., broj. 12587/86 – A.R.M. Chappell protiv Ujedinjenog kraljevstva (A. R. M. Chappell v. United Kingdom): “crkveni organ ili asocijacija sa vjerskim i filozofskim čimbenicima je sposobna posjedovati i ostvarivati prava sadržana u članku 9 ”. Kasnija odluka suda: *Europski sud za ljudska prava*, presuda od 13. prosinca/decembra 2001., broj. 45701/99 – Mitropoljska crkva Besarabie i ostali protiv Moldavije (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova), § 101: “Sud potcrtava da Crkva ili crkveno tijelo kao takvo može, u ime svojih sljedbenika, ostvarivati prava koja su garantirana člankom 9 Konvencije”.

kao neodvojiva karika demokratskog društva, koji je u velikoj mjeri izašao kao pobjednik vjekovnih previranja, također je ovisan o ovim elementima.”⁸

– Sloboda religije nije ograničena na privatni život, i može se ostvarivati javno.

– Uživanje prava na slobodu religije može biti zakonski ograničeno, u cilju prvenstvene zaštite javnih ili privatnih interesa.⁹

– Sloboda religije podrazumijeva i pravo na zaštitu od strane države u slučaju bilo kojeg oblika nasilnog djelovanja ili prijetnji i pritisaka koji ugrožavaju slobodno vršenje religije.¹⁰

– Slobodu religije mora pratiti i religijska jednakost, kako je to garantirano člankom 14 Europske konvencije o ljudskim pravima: “Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Kon-

⁷ Nekoliko primjera glede interesa koji su zaštićeni člankom 9 Europske konvencije o ljudskim pravima: 1) Presuda *Europskog suda o ljudskim pravima* od 26. rujna/septembra 1996., broj 18748/91 – Manoussakis i ostali protiv Grčke (Manoussakis and Others v. Greece): “Proglašena krivnja aplikanta [...] zbog korištenja predmetnih prostorija bez prethodne dozvole [...] predstavlja miješanje u ostvarivanje njihovih prava na “slobodu ..., ispovijedanja [njihove] vjere ..., bogoštovljen ... i obdržavanjem vjerske odredbe”.” 2) *Europski sud za ljudska prava*, presuda od 27. lipnja/juna 29, 2000. broj: 27417/95 – Cha’are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske (Cha’are Shalom Ve Tsedek v. France), § 74: “treba smatrati da je pravo na ritualno klanje zajamčeno Konvencijom, konkretno pravom na ispoljavanje vjere vjerskim obredom, u sklopu značenja članka 9”. 3) *Europski sud za ljudska prava*, presuda od 12. travnja/aprila 2007. broj: 52435/99 – Ivanova protiv Bugarske (Ivanova v. Bulgaria), § 80: “prisiljavanje osobe da promijeni svoja religijska vjerovanja ili sprječavanje osobe da ispoljava ista predstavlja miješanje koje nije u skladu sa onim što propisuje navedeni članak”.. — Neki primjeri interesa koji nisu pokriveni člankom 9 Europskog suda za ljudska prava: 4) Odluka *Europske komisije za ljudska prava*, od 10. ožujka/marta 1981., broj: 8741/79 – X protiv Savezne republike Njemačke (X v. the Federal Republic of Germany): “Članak 9 Konvencije: termin “practiciranje” ne pokriva svaki čin koji je motiviran religijom ili vjerom. U konkretnom slučaju, želja aplikanta da se njegov posmrtni pepeo prospe po njegovom imanju se ne može smatrati kao ispoljavanje vjere “practiciranjem”.” 5) Odluka *Europske komisije za ljudska prava*, od 15. prosinca/decembra 1983., broj: 10358/83 – C. protiv Ujedinjenog kraljevstva (C.v. United Kingdom): “Međutim, štiteći privatnu sferu, članak 9 Konvencije ne garantira uvijek pravo na ponašanje u javnoj sredini na način kako to nalaže takva vjera [...] Članak 9 na daje pravo aplikantu da, na osnovu njegovih uvjerenja, odbija ponašati se u skladu sa zakonom čija je primjena propisana Konvencijom i koji se generalno i na neutralnoj osnovi primjenjuje u javnoj sferi života, a da pri tom ne krši slobode garantirane člankom 9.” 6) Odluka *Europske komisije za ljudska prava*, od 14. svibnja/maja 1984., broj 9781/82 – E. i G.R. protiv Austrije (E. and G. R. v. Austria): “Činjenica da je javni organ odobrio crkvenu uredbu koja nalaže davanje doprinosa od strane vjernika ne vodi zaključku da se država time upliće u slobodu religije. Sloboda religije je garantirana pravom da svaka osoba u bilo kojem trenutku može napustiti članstvo u crkvi..” 7) Odluka *Europske komisije za ljudska prava* od 13. ožujka/marta 1986, broj. 11308/84 – V.R.U. protiv Holandije (V.R.U. v. the Netherlands): “premda su ciljevi udruge aplikanta idealističke prirode, u smislu pružanja pravnih savjeta zatvorenicima i brige o njihovim interesima na nekomercijalnoj osnovi, ne može se ustvrditi da se u ovom slučaju radi o ostvarivanju prava koja su sadržana u članku 9, stavak 1 Konvencije”.

⁸ Presuda *Europskog suda za ljudska prava* od 25. svibnja/maja 1993. broj. 14307/88 – Kokkinakis protiv Grčke (Kokkinakis v. Greece), Ser. A 260-A, § 31. Potvrđeno slijedećim presudama: presuda od 14. prosinca/decembra 1999., broj 38178/97 – Serif protiv Grčke (Serif v. Greece), § 49; presuda od 13. prosinca/decembra 2001, broj 45701/99 – Mitropoljska crkva Besarabie i ostalih protiv Moldavije (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova), § 114; presuda od 5. listopada/oktobra 2006., broj 72881/01 – Moskovski ogranak Armije spasa protiv Rusije (Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia), § 57; presuda od 5. travnja/aprila 2007., broj 18147/02 – Scijentološka crkva Moskve protiv Rusije (Church of Scientology Moscow v. Russia), § 71.

⁹ Presuda *Europskog suda o ljudskim pravima* od 26. rujna/septembra 1996., broj 18748/91 – Manoussakis i ostali protiv Grčke (Manoussakis and Others v. Greece), § 40: “države imaju pravo da utvrde da li određeni pokret ili asocijacija provode, navodno u skladu sa vjerskim ciljevima, određene aktivnosti koje su štetne za populaciju” Presude sukladne ovoj odluci: presuda od 13. prosinca/decembra 2001., broj 45701/99 – Mitropoljska crkva Besarabie i ostali protiv Moldavije (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova), § 113; i § 115: “u demokratskom društvu u kojem koegzistira nekoliko religija unutar jedne i iste populacije, neophodno je ograničiti ovu vrstu slobode, kako bi se uskladili interesi različitih grupa i osiguralo poštovanje vjere svake osobe”. Najnovije presude: presuda od 14. lipnja/juna 2007., broj 77703/01 – Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine (Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine), § 137: “Međutim, lista ovih ograničenja, kako je to sadržano u članku 9 i 11 Konvencije, je ograničena. Ograničenja treba da budu striktno definirana, u skladu sa preciziranom marginom prihvatljivosti od strane države, ali, isto tako, samo argumentirani i ubjedljivi razlozi mogu

venciji obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su ... religija, ... ili drugi status.”¹¹

2. Europski odnos naspram nacionalne legislative o religiji

Načela slobode i jednakosti religije, kako je to zajamčeno člankom 9 i 14 Europske konvencije o ljudskim pravima, ne definiraju, na konkretan način, pristup pitanju razdvajanja ili ne-razdvajanja države i crkve ili ostalih vjerskih tijela.

Isto tako, Europska unija nema pravo da nameće način implementacije slobode religije. Članak 5 stavak 1 Ugovora o EZ¹² ograničava djelovanje EZ u skladu sa “ovlastima koje su joj povjerene ovim sporazumom i njime zacrtanim ciljevima”. EZ *nema nadležnosti* za implementaciju konkretne politike koja se tiče zakonsko-pravnog statusa vjere ili vjerskih zajednica. Isto se odnosi i na nadležnosti EU u skladu sa člankom 5 Ugovora o EU.¹³

Nedostatak takvih nadležnosti ne isključuje činjenicu da provedba ostalih nadležnosti, koje se ne odnose, na direktan način, na status religije, ipak indirektno utječe na čitav niz vjerskih sloboda. Naprimjer, europski Zakon o zapošljavanju ili Zakon o ekonomskoj konkurenciji mogu ograničiti prostor vjerskih zajednica, a u cilju realiziranja njihovih koncepata društvenih obveza.

Članak 5, stavak (2) i (3) Ugovora o EZ veže provedbu ovih nadležnosti uz načela *subsidijarnosti* i *proporcionalnosti*. Kada ciljevi neke aktivnosti koju provodi Europska zajednica utječu na slobodu religije, potrebno je da zemlje članice izvrše prilagodbu interesa objiju strana, u skladu sa tradicijom, iskustvom, mentalitetom i zakonsko-pravnim odredbama. Aktivnost Europske zajednice koja zadire u problematiku vjerskih sloboda predstavlja rizik da se učini više od onog što je zaista neophodno da bi se određeni ciljevi ostvarili. Stoga, članak 5 Ugovora o EZ ne isključuje nacionalne koncepte vjerskih sloboda iz ciljeva europske legislative i prava; međutim, sprječava njihovu eroziju.

Članak 6 stavak (3) Ugovora o EZ nalaže Uniji da “poštuje nacionalne identitete zemalja članica”. S obzirom da status vjere i vjerskih zajednica formira dio nacionalnog identiteta zemalja članica EU, ova se odredba također suprotstavlja nekim neopravdanim stavovima od strane EU.

Poštovanje statusa religije i reigijskih zajednica od strane EU u zemljama članicama je formalno osigurano “Deklaracijom o statusu crkava i nekonfesionalnih organizacija”, tj. Deklaracijom br. 11 uz Ugovor iz Amsterdama (1997)¹⁴. Prema ovoj deklaraciji “Europska unija

opravdati ograničenja ove slobode. Svako takvo ograničenje mora korespondirati s “ozbiljnom društvenom potrebom” i mora biti “proporcionalno legitimnom cilju” [...].”

¹⁰ Najnoviji drastični primjer: Presuda *Europskog suda za ljudska prava* od 3. svibnja/maja 2007., broj. 71156/01 – 97 članova Kongregacije Gldani Jehovinih svjedoka i četvero ostalih protiv Gruzije (97 members of the Gldani Congregation of Jehovah’s Witnesses and 4 Others v. Georgia), §§ 132–134.

¹¹ Vidi Dodatak 1. — Cf. Presuda *Europskog suda za ljudska prava* od 6. travnja/aprila 2000., broj 34369/97 – Thlimmenos protiv Grčke (Thlimmenos v. Greece), § 44: “pravo iz članka 14 koje se odnosi na ne-diskriminaciju u uživanju prava zajamčenih Konvencijom je prekršeno kada država na različit način tretira osobe koje se nalaze u analognim situacijama, a da pri tom ne pruži razumne, objektivne i opravdane razloge [...]. Međutim, sud smatra da ovo nije jedini način zabrane diskriminacije prema članku 14. Pravo na ne-diskriminaciju pri ostvarenju prava zajamčenih Konvencijom je također prekršeno kada država bez razumnog i objektivnog opravdanja propusti osigurati različit tretman osobama čije su situacije značajno različite.”

¹² Vidi Dodatak 3.

¹³ Vidi Dodatak 2.

¹⁴ Ugovor iz Amsterdama o izmjenama i dopunama Ugovora o Europskoj uniji, Ugovori o osnivanju Europske zajednice i ostali relevantni akti od 2. listopada/oktobra 1997.godine, Službeni glasnik 1997/C 340.

poštuje i ne prejudicira određivanje statusa crkava i vjerskih udruga ili zajednica u zemljama članicama u skladu sa njihovim nacionalnim zakonima”; isto se odnosi i na filozofske i nekonfesionalne organizacije. Ova deklaracija je inkorporirana u Članak I – 52 Nacrta Ugovora kojim se uspostavlja Europski ustav, iz listopada/oktobra 2004. godine, koji je izmijenjen i dopunjen rezolucijom u kojoj se kaže da “poštujući njihov identitet i specifični doprinos, Unija će i dalje nastaviti voditi otvoren, transparentan i redovan dijalog sa ovim crkvama i organizacijama.”¹⁵ Upravo se ista ovakva formulacija predlaže kao tekst novog Članka 15b Ugovora o EZ, budućeg Ugovora o funkcioniranju Europske unije, u skladu sa Nacrtom Ugovora o izmjenama i dopunama Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o osnivanju Europske zajednice iz listopada/oktobra 2007. godine.¹⁶

Takva odrednica unutar europske primarne legislative još jednom jasno ističe da ne postoji namjera da se provedba prava na slobodu religije u sklopu nacionalnih zakona ugrozi zakonima Europske zajednice.

Provedba vjerskih sloboda u okviru nacionalnih zakonsko-pravnih sustava se razlikuje i može se razlikovati. Međutim, načelo slobode religije, kako je to zagarantirano člankom 9 Europske konvencije o ljudskim pravima, sadrži dovoljno potencijala za određivanje tona za usklađivanje različitih zakonsko-pravnih koncepata i izazova vjerskog pluralizma. Prema ovom standardu, čini se da su neki koncepti prikladniji od drugih. Ljudsko pravo na slobodu religije daje veću prednost liberalnim pristupima koji se temelje na individualnim i kolektivnim vjerskim interesima, nego nekim, ranije uspostavljenim, institucionalnim aranžmanima, kao što su “laicizam”, “razdvajanje”, “ravnopravno partnerstvo”, ili otvorenost države za religijske vrijednosti. Štoviše, načelo religijske slobode postavlja ograničenja unutar bilo kojeg koncepta “kršćanske”, “jevrejske”, ili “islamske” države. Pravo na slobodu i jednakopravnost religije ne može se ostvarivati u državi koja je pristrasna naspram određenog uvjerenja. Pravo na slobodu i jednakopravnost religije nalaže da država bude neutralna glede svih religija i nereligijskih ubjeđenja.

a. Primjer: pravo na slobodu vjeroispovijesti u sklopu Njemačkog ustava

Njemački ustav predlaže model vjerskih sloboda na način kako je to uređeno i europskom legislativom. Ovaj model je rezultat višestrukog iskustva u upravljanju vjerskim pluralizmom tijekom proteklih 500 godina.

Njegove *ključne karakteristike* su: zaštita vjerskih sloboda, zabrana diskriminacije na vjerskim osnovama, paritet vjerskih zajednica, neutralnost države naspram vjerskih i filozofskih ubjeđenja, razdvojenost države i crkve i ostalih vjerskih tijela, pravo vjerskih zajednica na samoodređenje i njihov pristup posebnim oblicima djelovanja. Ove karakteristike se mogu podvesti pod dva osnovna stuba: prvi je zaštita slobode religije, kao temeljnog prava zajamčenog ustavom. Drugi stub je poseban ustavni status crkava i svih vjerskih i filozofskih tijela. I jedan i drugi stub predstavljaju konzistentno zakonsko-pravno rješenje koje za cilj ima obezbjeđenje najboljih uvjeta za ostvarenje prava na slobodu religije.

Sloboda religije je zaštićena kao temeljno ustavno pravo, prema članku 4 Ustava Njemačke (“Grundgesetz”).¹⁷

Kao i sva temeljna prava koja su zajamčena Ustavom Njemačke, tako je i pravo na slobodu religije djelotvorno u svjetlu činjenice da se zabranjuje bilo kakvo djelovanje države koje predstavlja miješanje u zaštićene interese i koje nije opravdano zakonom.

¹⁵ Službeni glasnik 2004/C 310.

¹⁶ Vidi Dodatak 4.

¹⁷ Vidi Dodatak 6.

Odredbama o vjerskim slobodama Ustava Njemačke štiti se ispoljavanje vjerskih ili filozofskih ubjeđenja, pri čemu se ne pravi razlika između vjerskih ili filozofskih mišljenja i vjerskih ili filozofskih praksi. Obim ovakve zaštite podrazumijeva pravo da neka osoba vjeruje ili ne vjeruje, da se prikloni vjeri ili ostane po strani, da svoju vjeru obznani ili je drži za sebe, te da poduzima ili ne poduzima aktivnosti iz vjerskih razloga. Pravo na slobodu religije prema Ustavu Njemačke pripada svakom ljudskom biću, i može se ostvarivati pojedinačno ili zajedno sa drugima. Ono sadrži i pravo na uspostavljanje vjerskih korporacija. Ove korporacije, gledano iz njihovog ugla, imaju pravo da se pozivaju na slobodu religije, što predstavlja korporativno temeljno pravo.

Jamstvo vjerskih sloboda koje pruža Ustav Njemačke nalaže da svako zakonsko-pravno ograničenje bude u skladu sa ustavno zajamčenim interesom, koji je iznad interesa koji se veže za ispoljavanje vjerskih sloboda.

Koncept temeljnih prava u sklopu Ustava Njemačke predstavlja kategoričnu razliku između miješanja od strane države i miješanja od strane privatnih subjekata. Temeljna prava mogu se ograničiti od strane države samo na način da za svako miješanje treba postojati ustavna opravdanost. Miješanje od strane privatnih subjekata proizlazi iz njihove vlastite slobode. Oni ne trebaju nikakav dodatni razlog ili opravdanje do onog koji se zove odgovarajuća sloboda. Stoga, oni ne podliježu izravno ograničenjima koja propisuje Ustav kada se radi o djelovanju države, nego samo ograničenjima koja propisuje državno zakonodavstvo, a odnose se na zaštitu jednog privatnog subjekta od drugog. Ne postoji direktan utjecaj prava na slobodu religije među privatnim subjektima, nego samo neizravni utjecaj određen statutarnim obavezama i zabranama koje propisuje zakonodavac kako bi ispunio svoju obvezu da uspostavi ravnotežu između suprotstavljenih privatnih interesa.

Načelo jednakosti pred zakonom zabranjuje nejednak tretman od strane države, ako za to ne postoji opravdani razlog. *Vjerska jednakopravnost* znači jednako poštivanje različitih načina ostvarenja prava na slobodu religije. Stoga, temeljem načela jednakopravnosti, moguće je prisiliti državu da napravi razliku glede njenog odnosa prema različitim potrebama. Katolik može biti zainteresiran da se priključi procesiji na Tijelovo, ali, s druge strane neće ga zanimati klanje životinja prema konkretnom vjerskom obredu. Musliman će istaći da izbjegava jesti meso koje nije u skladu sa islamskim običajima, ali zato je za njega Tijelovo dan kao i svaki drugi dan. Stoga, država ima dobre razloge da poštedi katolika, ali ne i muslimana, da se, u svojstvu svjedoka, pojavi na sudu na dan Tijelova; isto tako, država ima razloga da omogući muslimanu, ali ne i katoliku, da bude izuzet iz zakonske odredbe kojom se zabranjuje klanje životinja bez anestezije. Ukratko: jednakopravnost stvara razlike.

Jedino je država obavezna obezbijediti jednak tretman za svako vjersko stajalište. Privatni subjekti, na temelju sloboda koje im pripadaju, nisu dužni davati dodatna objašnjenja i razloge kada djeluju na nejednakopravan način, pogotovo u situacijama kada protežiraju vlastito vjersko stajalište i kada imaju otklon od različitih vjerskih stajališta. Oni ne podliježu odredbi o zabrani diskriminacije na osnovu vjere, te stoga mogu da prave razlike po vlastitom nahođenju, osim ako zakonodavac ne nametne posebna ograničenja u cilju zaštite ranjivih kategorija od diskriminacije u društvu, tako što će zabraniti određene diskriminatorne prakse i običaje. Ključni primjer ovakvih mjera je zabrana diskriminacije koja je propisana Zakonom o zapošljavanju. Međutim, čak i prilikom provedbe odredbi o vjerskoj jednakopravnosti i pravu na slobodu religije moraju se poštovati razlozi zbog kojih privatni subjekti djeluju na drugačiji način, prema vjerskim motivima.

Neke dodatne odredbe Njemačkog ustava jačaju kolektivno ispoljavanje vjerske slobode.

Članak 7, paragraf (3) Njemačkog ustava¹⁸ propisuje održavanje *vjerske pouke* u javnim školama koja je, kao predmet, integrirana u sustav javnog školstva, dok njen sadržaj određuju vjerske zajednice. Pohađanje predmeta vjeronauk je dobrovoljno, što također dokazuje da se vjerske slobode provode.¹⁹

U članku 140 Njemačkog ustava inkorporirani su neki od članaka koji su bili sadržani u Ustavu iz 1919. godine, koji se skraćeno nazivao “Vajmarski ustav”. Oni danas imaju zakonsko-pravnu snagu kao dio Njemačkog ustava.²⁰

Članak 137, stavak (1) Vajmarskog ustava propisuje da ne postoji službena državna crkva, konfesija, vjera ili ideologija, što znači *razdvojenost crkve i države*. Ustavni status religije i vjerskih zajednica nije utemeljen na njihovom specifičnom metafizičkom dignitetu ili bilo kojoj vrsti učešća u suverenosti države. S druge strane, namjera ovakvog statusa nije da nasilno ukloni vjerske aktivnosti iz javnog života. Osnovna ideja je da se obezbijede zakonsko-pravni preduvjeti za slobodan razvoj vjerskog života, do one mjere do koje to neće ugrožavati suprotstavljene interese, koji će biti uspostavljeni na paritetnoj osnovi, uključujući i uvjerenja koja nisu utemeljena na religiji. [vidi stavak (7)].

Članak 137 stavak (3) Vajmarskog ustava jamči vjerskim zajednicama pravo na *samoodređenje*. One podliježu državnim zakonima, ali država može nametati samo one zakone koji “vrijede za sve”. S obzirom na to da opće uredbe, čak i formalno, mogu utjecati na vjerska tijela na znatno suptilniji način nego na neke druge subjekte, zbog specifičnog koncepta vjerskog života, neophodno je da se država odredi prema “zakonima koji vrijede za sve” tako što će procijeniti kako određeni zakon utječe na vjerske interese u odnosu na one interese koji se štite datim zakonom.

Po pitanju prava na samoodređenje, članak 137 stavak (5) Vajmarskog ustava nudi vjerskim zajednicama određenu zakonsko-pravnu formu za reguliranje i upravljanje pitanjima i aktivnostima koje prevazilaze građanske forme djelovanja. Ove zakonsko-pravne forme su zaokružene formom javnog prava. Naprimjer, crkva može dodatno propisati uvjete zapošljavanja svećenika, ako to smatra prikladnijim od načina na koji je to već učinjeno ugovorima o radu iz domena građanskog prava. Vjerske zajednice su slobodne i imaju pravo na status koji je reguliran javnim pravom, a isto tako imaju pravo i da biraju način djelovanja, bilo da je on reguliran javnim ili privatnim pravom. Javnopravni status se vjerskim zajednicama daje na paritetnoj osnovi, s tim da se može procijeniti da li su vjerske zajednice u stanju da na pouzdan i odgovoran način iskoriste dati im status.

Javnopravni status koji je osiguran člankom 137 stavak (5) Vajmarskog ustava ne znači da se određeno vjersko tijelo inkorporira u državnu sferu. Razdvajanje države i crkve, kako je predviđeno u stavku (1), ostaje nepromijenjeno. Međutim, neki naučnici su ovaj javnopravni status interpretirali kao izraz posebnog odnosa između tako favoriziranih vjerskih zajednica i države, koji je utemeljen na međusobnom uvažavanju. Međutim, ovim se vjerskim zajednicama, koje imaju javnopravni status, ne pripisuje nikakvo učešće u državnoj suverenosti. U svakom slučaju, javnopravni status ukazuje na određeni društveni značaj zajednice. Uzimajući

¹⁸ Vidi Dodatak 6.

¹⁹ Ovo daje odgovor na dilemu u svezi sa javnim školstvom od kojeg se očekuje da u svoje programe integrira i vjerska pitanja, ali da u isto vrijeme tim pitanjima pristupi na „objektivan, kritičan i pluralistički način“ – na primjer, ova dilema je zakomplicirala predmet koji se vodio pred *Europskim sudom za ljudska prava*, presuda od 29. lipnja/juna 2007. god., broj 15472/02 – Folgerø i ostali protiv Norveške (Folgerø and Others v. Norway). Usp. također komparativni zakonski sažetak u presudi od 9. listopada/oktobra 2007. god., broj 1448/04 – Hasan i Eylem Zengin protiv Turske (Hasan and Eylem Zengin v. Turkey), §§ 30–34; također, pogledati uvjete propisane člankom 9 Europske konvencije o ljudskim pravima i Članak 2 Protokola 1, ibidem, §§ 47–55, 69, 71, 73, 79, i ostale reference.

²⁰ Vidi Dodatak 7.

u obzir društveni značaj vjerskih zajednica, zakoni mogu jednostavno ukazati na njihov javnopravni status, a oni to i čine.

b. Liberalni koncept: neutralnost države naspram religije

Sloboda religije i zaštita od diskriminacije po vjerskoj osnovi uključuju načelo da *sve aktivnosti koje poduzima država moraju podrazumijevati neutralnu poziciju naspram religije*.²¹ Država ne smije izricati presudu između različitih vjerskih pozicija, niti prihvatati jednu od njih. Zakonodavstvo, vlada i pravosuđe ne smiju donositi odluke prema određenim uvjetima vjerskih normi. Država mora, uvažavajući vjerske i filozofske razlike, biti otvorena, poput “doma”, za sve građane.²² Država koja se identificira sa određenom religijskom pozicijom razjedinjavala bi sve one građane koji, koristeći se pravom na slobodu religije, pripadaju drugoj religijskoj poziciji.

Koncept neutralnosti je otvoren za različita tumačenja. Međutim, njegov ustavni kontekst u Njemačkoj podrazumijeva neke konkretnije elemente:

Kao prvo, ustav sadrži *određene temeljne smjernice* koje su *obavezne*, bez obzira na određena neslaganja koja su rezultat vjerskih ili filozofskih uvjerenja. Kao nejupečatljiviji primjer navedenog je članak 1 Ustava Njemačke kojim se njemački narod čvrsto opredjeljuje na “nepovredivost i neutuđivost ljudskih prava kao osnove svake ljudske zajednice, mira i pravde u svijetu“. U tekstu Članka 1 koji na njemačkom jeziku glasi “Das deutsche Volk bekennt sich” čak se koristi isti glagol kao u članku 4 kojim se ustvrđuje da je “iskazivanje” religijskih ili filozofskih uvjerenja zaštićeno kao pravo na slobodu religije. Isto tako, Ustav uspostavlja temelje za sve oblike legaliteta države i suverenosti nacije. Gledano iz ugla izvjesnih antiteza koje se vezuju za određena vjerska ili filozofska uvjerenja, ovakve odluke države će se smatrati negativnom identifikacijom. Država ne može biti neutralna kada su ovakve odluke u pitanju.

²¹ Presuda *Europskog suda za ljudska prava* od 26. listopada/oktobra 2000. god., broj 30985/96 – Hasan i Chaush protiv Bugarske (Hasan and Chaush v. Bulgaria), § 78: “u svjetlu članka 9 Konvencije, sud, kao i Komisija, je mišljenja da činjenice koje ukazuju na propust vlasti da ostane neutralna prilikom provođenja aktivnosti iz svojih nadležnosti koje se odnose na ovu oblast vode ka zaključku da se država umiješala u pravo vjernika na slobodno ispoljavanje vjere. Sud podsjeća da u vrlo rijetkim i izuzetnim situacijama pravo na slobodu religije, kako je to zajamčeno Konvencijom, isključuje bilo koju vrstu diskrecije od strane države u određivanju da li su legitimna vjerska ubjeđenja ili sredstva koja su upotrijebljena za ispoljavanje vjerskih ubjeđenja.” Presude koje su uslijedile: presuda od 13. prosinca/decembra 2001. god., broj 45701/99 – Mitropoljska crkva Besarabie i ostali protiv Moldavije (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova), § 116: “prilikom provedbe svojih zakonskih ovlaštenja za ovu sferu života i u njenom odnosu prema različitim religijama, vjerskim pripadnostima i ubjeđenjima, država je obavezna da ostane neutralna i nepristrasna ... Ono što je ovdje dovedeno u pitanje je očuvanje pluralizma i ispravnog funkcioniranja demokracije čija je ključna karakteristika mogućnost rješavanja problema u zemlji putem dijaloga, bez primjene nasilja, čak i kada se radi o iznimno iritirajućim problemima ... U skladu s tim, uloga vlasti u takvim okolnostima nije da ukloni uzrok tenzija tako što će eliminirati pluralizam, nego da osigura da suprotstavljene strane toleriraju jedna drugu.” § 123: “sud smatra da je obveza države da bude neutralna i nepristrasna, kako je to definirano i u precedentnom pravu, nekompatibilna onim ovlastima koje ona ima glede procjene legitimnosti vjerskih uvjerenja, te stoga traži od države da osigura da se suprotstavljene strane toleriraju, čak i kada te strane dolaze iz iste grupe.” Najnovija presuda od 5. listopada/oktobra 2006. god., broj 72881/01 – Moskovski ogranak Armije spasa protiv Rusije (Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia), § 58; presuda od 5. travnja/aprila 2007. god., broj. 18147/02 – Moskovska scijentološka crkva protiv Rusije (Church of Scientology Moscow v. Russia), § 72; presuda od 3. svibnja/maja 2007. god., broj. 71156/01 – 97 članova Kongregacije Gldani Jehovinih svjedoka i četvero ostalih protiv Gruzije (97 members of the Gldani Congregation of Jehovah’s Witnesses and 4 Others v. Georgia), § 131; presuda od 9. listopada/oktobra 2007. god., broj 1448/04 – Hasan i Zengin protiv Turske (Hasan and Eylem Zengin v. Turkey), § 54.

²² Kako je to rečeno u odluci Njemačkog Saveznog Ustavnog suda, presuda od 14. prosinca/decembra 1965. god – 1 BvR 413, 416/60 –, u zvaničnim izvješćima (“*Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*” – BVerfGE), vol. 19, str. 206–226, naročito strana 216; presuda od 24. rujna/septembra 2003. god. – 2 BvR 1436/02 –, BVerfGE 108, str.. 282–314, naročito strana 299.

Kao drugo, *simboli* koji se koriste u zakonsko-pravnim tekstovima i postupcima *otvoreni su za reference na vjerske elemente*. Očigledan primjer nalazimo u Preambuli Ustava Njemačke “Svjestan svoje odgovornosti pred Bogom i pred ljudima ... narod Njemačke ... donosi ovaj ustav”. – Zakonsko-pravne odredbe koje se odnose na polaganje prisege pred sudom ili prilikom preuzimanja javne funkcije obično sadržavaju i vjersku afirmaciju tipa “tako mi Bog pomogao”, premda se osobi koja polaže prisegu dozvoljava da taj dio prisege izostavi.²³ – U prostorijama javnih institucija, naprimjer u sudnicama ili u javnim školskim ustanovama, najčešće se može naći kršćanski križ ili raspelo. – Ako bi prisustvo kršćanskih ili drugih vjerskih simbola predstavljalo identificiranje države sa određenim vjerskim opredjeljenjima koja su predstavljena tim simbolima, bila bi prekršena obavezna neutralnost države. Međutim, ovakav kontekst načela neutralnosti dozvoljava da se prisutni religijski simboli shvataju kao referenca na sve dimenzije ljudskih stanja koje su nedostupne državi, te kao referenca otvorenosti države prema različitim religijskim ili filozofskim ubjeđenjima. Građanin koji se susreće sa ovakvim referencama može u njihov kontekst smjestiti vlastita religijska ili filozofska uvjerenja. On ima punu slobodu da stvori vlastite temelje građanske etike u skladu sa njegovim/njenim vjerskim ili filozofskim ubjeđenjima; u skladu sa vjerskim ili filozofskim shvatanjem svrhe države kada ona učestvuje u demokratskom i republikanskom životu; u skladu sa vjerskim ili filozofskim shvatanjem prisege koja se polaže kada se svjedoči pred sudom ili kada se nastupa na javnu funkciju; u skladu sa vjerskim ili filozofskim shvatanjem ljudskog digniteta tijekom školovanja u javnim školskim ustanovama. Prisustvo simbola u građanskom životu daje dovoljno prostora takvim vjerskim ili filozofskim tumačenjima, ali ni u kojem slučaju ne stvara predrasude, niti prisiljava na nešto. Moj prijedlog je da te simbolične elemente prisutne u građanskom životu nazovemo “poziv na identifikaciju građanina”. Tu se ne radi o državi, nego o građaninu koji se identificira sa određenim religijskim ili filozofskim vjerovanjem. Takav poziv na identifikaciju ne ugrožava obaveznu neutralnost države. Suprotno tome, obavezna neutralnost države je ovim zaštićena od skrivenih identifikacija koje bi, koristeći se državnim simbolizmom, mogle isključiti svako vjersko ili filozofsko tumačenje prikazane realnosti.

Kao treće, ustav sve više *javni život* ostavlja građanskom društvu, čineći ga *otvorenim za ostvarivanje prava na slobodu religije*. Kao rezultat toga, javni život je također determiniran vjerskim i filozofskim identifikacijama. Ove identifikacije se ne smiju pripisati državi samo zbog toga što im država pruža prostor, štiti ih na način da omogućava korištenje prava na slobodu religije, i očekuje od svih ostalih da toleriraju neizbježni susret s njima. Javno ispoljavanje religijskih ili filozofskih uvjerenja ne smije se pripisivati državi, čak i onda kada država učestvuje u javnom životu, kontrolira ga i organizira. Država učestvuje u izobrazbi mladeži time što upravlja javnim školskim ustanovama, učestvuje u znanosti time što upravlja javnim sveučilištima, učestvuje u mas-komunikacijama time što upravlja javnim radio postajama. U ovim sferama javnog života, s obzirom da su one zaposjednute od strane države, odnos prema vjerskim i filozofskim uvjerenjima mora biti u skladu sa pravom na slobodu religije. Sloboda religije ima i javnu dimenziju: doprinos procesa vjerske identifikacije obrazovanju, doprinos teologije znanosti, doprinos vjerske opredijeljenosti javnom diskursu. Kada bi država isključila ove vjerske elemente iz foruma unutar kojeg se odvija javna razmjena ideja, ona bi se samim tim umiješala i u sferu vjerskih sloboda. Pored toga, takav pristup bi diskriminirao religiju u odnosu na druge manifestacije sloboda, kao što su sloboda za umjetnost, gospodarstvo ili politički diskurs. Obavezna neutralnost države ne može se shvatati kao potiskivanje vjerskih i filozofskih uvjerenja. Kao i pravo na slobodu religije, tako i zabrana diskriminacije na osnovu

²³ Dobrovoljni karakter vjerske afirmacije sadržan je u sklopu prava na slobodu religije; pogledati referencu u članku 9 Europske konvencije o ljudskim pravima: Presuda *Europskog suda za ljudska prava* od 18. veljače/februara 1999. god., broj. 24645/94 – *Buscarini i ostali protiv San Marina* (*Buscarini and Others v. San Marino*), § 39.

vjere daju prioritet takvom shvatanju neutralnosti kojim se podstiče otvorenost prema ispoljavanju vjerskih uvjerenja.

Kao četvrto, i posljednje, ustav očekuje od države da bude spremna za *interakciju sa ispoljavanjem religijskih uvjerenja* na isti način kako to čini kada se radi o svim ostalim ispoljavanjima društvenog karaktera. Ovo je važno do one mjere u kojoj država, u širem smislu, surađuje sa svim predstavnicima društva i o njima brine. Moto "*la République ... ne subventionne aucun culte*" – država neće financirati nikakvu kultnu djelatnost – kako to stoji u francuskom Zakonu o razdvajanju crkve i države iz 1905. godine, mogao bi se primijeniti da ukaže na neutralnost samo one države koja se potpuno povukla iz financiranja socijalnih aktivnosti. Međutim, to se ne može reći za državu koja se obvezala na socijalnu skrb. Briga o određenim socijalnim aktivnostima s jedne strane, a s druge strane isključivanje iz svih aktivnosti koje su motivirane vjerskim ubjedenjima pretpostavljenu bi indiferentnost države pretvorili u diskriminaciju. Stoga, država je obavezna financirati vjerske škole u istoj mjeri kao i sve ostale privatne škole, pružati potporu konzerviranju povjesnih crkvenih objekata u istoj mjeri kako to čini i sa ostalim spomenicima, integrirati karitativne aktivnosti crkava na isti način kako to čini i sa ostalim privatnim karitativnim aktivnostima itd. Obavezna neutralnost države zahtijeva striktno razdvajanje sekularnih motiva državne politike od vjerskih i filozofskih intencija koje su efikasne u civilnom društvu. Razdvajanje ovih motiva dovodi u velikoj mjeri do uske suradnje, u smislu poštivanja i suradnje glede njihove implementacije u istim sferama života. Država omogućava ispoljavanje vjerskih ubjedenja unutar civilnog društva, ali se pri tom s njima ne identificira. Obavezna neutralnost države implicira i obavezan uvid u pravo na slobodno ispoljavanje religijske slobode. Dokazani načini koordinacije i suradnje između države i vjerskih zajednica u Njemačkoj su *ugovori* kojima se reguliraju pitanja od zajedničkog interesa.

c. Zaključak

Gledano iz različitih nacionalnih perspektiva, postoji rizik da se zajamčenost prava na slobodu religije unutar europskog prava iskoristi za nametanje određenih koncepata "sekularne države". Oni koji poput mene podržavaju liberalni koncept, koji sam pokušao objasniti iz njemačke perspektive, s vremena na vrijeme mogli bi se naći pred izazovom manje liberalnog tumačenja europskog prava. Suprotno tome, liberalna interpretacija religijske slobode prema europskom pravu može dovesti u pitanje različite koncepte koji proizlaze iz ostalih nacionalnih tradicija, iskustava ili mentaliteta. Iz njihove perspektive, njemački "model" bi se mogao dovesti u pitanje, a na europska jamstva prava na religijsku slobodu koja počivaju na sličnoj liberalnoj interpretaciji moglo bi se gledati kao na prijetnju. Ali, s obzirom da taj model odgovara na zajedničke izazove i pitanja u vezi s religijskim pluralizmom u Europi na egzemplaran način, što ga čini bližim mnogim rješenjima iz Europe, bilo bi korisno razgovarati o budućem obliku vjerskih sloboda u okviru europskog prava.

DODATAK: TEKSTOVI

1. Izvaci iz Konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama

Članak 9 – Pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i religije; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjere ili uvjerenja i slobodu čovjeka da, bilo sam ili zajedno s drugima, javno ili privatno, ispoljava svoju religiju ili vjeru molitvom, propovijedi, običajima i obredom.
2. Sloboda očitivanja religije ili vjerovanja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu javne bezbjednosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Članak 14 – Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

2. Izvaci iz Ugovora o Europskoj uniji

Članak 5

Europski parlament, Vijeće, Komisija, Sud EZ-a i Revizorski sud izvršavaju svoje ovlasti pod uvjetima i u smislu odredaba Ugovora o osnivanju Europskih zajednica i naknadnih ugovora i akata kojima su one izmijenjene i dopunjene, s jedne strane, te ostalih odredaba ovog Ugovora, s druge strane.

Članak 6

1. Unija je utemeljena na načelima slobode, demokracije, poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda te vladavini prava; ta su načela zajednička državama članicama.
2. Kao opća pravna načela Zajednice, Unija poštuje temeljna prava zajamčena Europskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, potpisanom u Rimu 4. studenog 1950. god., kako proizlaze iz ustavnih tradicija zajedničkih državama članicama.
3. Unija poštuje nacionalni identitet svojih država članica.
4. Unija osigurava sredstva potrebna za postizanje svojih ciljeva i provođenje njezine politike.

3. Izvadak iz Ugovora o osnivanju Europske zajednice

Članak 5

[1] Zajednica će djelovati u granicama ovlasti koje su joj povjerene ovim Ugovorom i, sukladno tome, u okviru zacrtanih ciljeva.

[2] U područjima koja ne potpadaju pod njenu isključivu nadležnost, Zajednica će, sukladno načelu subsidiarnosti, poduzeti aktivnosti samo ako i samo do one mjere do koje ciljevi i

predviđene aktivnosti ne mogu biti realizirani od strane zemalja članica, te se stoga isti, zbog obima ili efekta predviđene aktivnosti, mogu na bolji način realizirati od strane Zajednice.

[3] Aktivnosti Zajednice neće ići dalje od onog što je nužno preduzeti u cilju ostvarenja ciljeva Ugovora.

4. Izvaci iz nacrtu Ugovora o izmjenama i dopunama Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o osnivanju Europske zajednice

(Konferencija predstavnika vlada zemalja članica: Nacrt Ugovora o izmjenama i dopunama Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o osnivanju Europske zajednice, CIG 1/1/07 REV 1, 5. listopada/oktobar 2007. god., odobreno od Međuvladine konferencije od 18. listopada/oktobra 2007. god. u Lisabonu. Pogledati <URL: http://europa.eu/reform_treaty/index_en.htm>)

Članak 2

1) Ugovor o osnivanju Europske zajednice se mijenja i dopunjuje u skladu sa odredbama ovog Članka.

2) Naziv Ugovora će biti zamijenjen slijedećim: "Ugovor o funkcioniranju Europske unije".

[...]

30) Novi Članak 15b će biti umetnut, prema slijedećem:

“Članak 15b

1. Unija poštuje status crkava i vjerskih udruga ili zajednica u zemljama članicama i nema predrasuda glede statusa koji im je dat u skladu sa nacionalnim zakonima.

2. Unija na jednakopravan način poštuje status filozofskih i nekonfesionalnih organizacija koji im je dat u skladu sa nacionalnim zakonima.

3. Uvažavajući njihov identitet i specifičan doprinos, Unija će i dalje nastaviti održavati otvoren, transparentan i redovan dijalog sa ovim crkvama i organizacijama.”

i. Izvadak iz Međunarodnog Pakta o građanskim i političkim pravima

Članak 18

1. Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i religije; to pravo podrazumijeva slobodu ostajanja pri svojoj religiji ili usvajanja druge ili ubjeđenju po svome izboru, kao i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, ispoljava svoju religiju ili vjeru u bogoštovlju, obavljanju obreda, postupanju i poučavanju.

2. Niko ne smije biti podvrgnut prinudi koja bi mogla nanijeti povredu njegovoj slobodi ostajanja pri odabranoj religiji ili vjeri.

3. Sloboda ispoljavanja vlastite religije ili vjere može se podvrgnuti jedino ograničenjima koja su predviđena u zakonu i koja su neophodna za zaštitu javne sigurnosti, poretka, zdravlja i morala, ili osnovnih sloboda i prava drugih lica.

4. Države članice ovog Pakta obavezuju se na poštovanje slobode roditelja, odnosno zakonskih staratelja, da obezbijede vjersko i moralno vaspitanje svoje djece u skladu sa svojim ubjeđenjima.

ii. Izvaci iz Ustava Savezne Republike Njemačke

Članak 3. (1) Svi su ljudi jednaki pred zakonom.

(2) [...]

(3) Niko ne smije biti diskriminiran ili privilegiran zbog svoga spola, loze, rase, jezika, domovine i porijekla, religijskog ili političkog opredjeljenja. [...]

Članak 4. (1) Nepovredivi su sloboda vjere, savjesti i slobodnog ispoljavanja religioznog ili filozofskog vjerovanja.

(2) Zajamčeno je nesmetano prakticiranje religije.

(3) [...]

Članak 7. (1) Cjelokupno školstvo stoji pod nadzorom države.

(2) Roditelji i zakonski staratelji imaju pravo da odrede da li će djeca učestvovati na nastavi vjeronauke.

(3) Vjeronauka je u javnim školama, s izuzetkom škola koje su neutralnog svjetonazora, redovan nastavni predmet. Vjeronauka se, ne dirajući u pravo države na nadzor, izvodi u skladu s vjerom dotične religijske zajednice. Nijedan nastavnik ne smije biti obavezan da protiv sopstvene volje drži nastavu iz religije.

[...]

iii. Izvaci iz Vajmarskog Ustava (1919) koji su inkorporirani u članak 140 Ustava

Članak 136 (1) Slobodom religije se ne uslovljavaju niti ograničavaju građanska i politička prava i obveze.

(2) Uživanje građanskih i političkih prava kao i pristup javnim službama su neovisni o religioznoj pripadnosti.

(3) Niko nije obavezan da obznani svoju religioznu pripadnost. Službe državne uprave imaju pravo da pitaju o religioznoj pripadnosti samo ako od toga zavise prava i obveze ili je to potrebno za provođenje statističkog istraživanja koje je zakonom određeno.

(4) Niko ne smije biti prisiljen na religiozni čin ili obred ili na učešće u religioznim obredima ili na polaganje religiozne prisege.

Članak 137 (1) Ne postoji državna crkva.

(2) Zajamčena je sloboda osnivanja religijskih zajednica. Udruživanje religijskih zajednica na području Rajha ne podliježe nikakvim ograničenjima.

(3) Svaka vjerska zajednica uređuje i upravlja svojim poslovima samostalno u okviru granica utvrđenih zakonima, koji važe za sve jednako. One određuju svoje službe bez učešća države ili građanskih općina.

(4) Vjerske zajednice dobijaju pravnu sposobnost prema općim propisima građanskog prava.

(5) Vjerske zajednice ostaju ustanove javnog prava, ako su to i do sada bile. Drugim vjerskim zajednicama će se na njihov zahtjev obezbijediti ista prava, ako one svojim ustrojstvom i brojem članova jamče trajnost. Ako se više takvih javnopravnih vjerskih zajednica uključi u savez, onda i taj savez postaje javnopravna ustanova.

(6) Vjerske zajednice koje su ustanove javnog prava imaju pravo da na osnovu poreskih lista građana ustanovljavaju poreze prema odredbama zakona dotične savezne pokrajine.

(7) S vjerskim zajednicama se izjedanačavaju udruženja koja njeguju određeni svjetonazor.

(8) [...]

Članak 138. (1) Državna davanja vjerskim zajednicama koja počivaju na zakonu, ugovoru ili posebnim pravnim osnovama biti će nadomještena zakonima dotične pokrajine. Za ovo će načela odrediti Rajh.

(2) Jamče se imovinska i ostala prava vjerskih zajednica i vjerskih udruženja u njihovim ustanovama, fondacijama i ostalim objektima koji služe za bogoštovlje, nastavu i dobrotvornu djelatnost.

Članak 139. Nedjelja i državni praznici su zakonom zaštićeni kao dani na koje se odmara od rada ili duševno počiva.

Članak 141. Ako postoji potreba za bogoslužjem i dušebrižništvom u vojsci, bolnicama, zatvorima i drugim javnim ustanovama, dopustit će se vjerskim zajednicama da ih omoguće, ali bez ikakve prisile.